

Lausunto tekijänoikeuslain uudistamisesta, HE 177/2002

Mikko Välimäki

Tutkija, Tietotekniikan tutkimuslaitos HIIT

Puheenjohtaja, Electronic Frontier Finland - EFFI ry

Tiivistelmä

Hallituksen esitys muuttaa tekijänoikeuslakia huomattavasti laajemmin kuin pelkän direktiivin määräysten osalta. Lakiehdotusta on käsitelty kovin kiireisesti ja sitä kohtaan on esitetty laajaa julkista kritiikkiä niin perusoikeus- kuin kuluttajanäkökulmista, jotka jäivät valmistelussa pitkälti unholaan. Tilanteessa, jossa **epäselvää direktiiviä** ei ole implementoitu kuin vasta kahdessa jäsenvaltiossa (31.1.2003), olisi syytä harkita **esityksen valmistelemista uudelleen** ainakin direktiiviä koskevilta osiltaan.

Tässä lausunnossa keskitytään yksinomaan **teknisten suojakeinojen (kopiosuojaukset)** sääntelyyn. Tietokoneiden käyttäjien ja kuluttajien näkökulmasta koko lakiehdotuksen ongelmallisimmat pykälät ovat 25k, 50a, 50b, 50c, 50d §:

- **Yksityishenkilö ei voi käytännössä kiertää kopiosuojausta edes lailliseen käyttötarkoitukseen** (50a §). Hallituksen esitys on täynnä sisäisiä sekavuuksia ja epäloogisuuksia, joiden johdosta yksityishenkilö ei voi lain kirjainta tarkasti noudattaen käyttää laillisia oikeuksiaan (yksityinen käyttö, sitaatti jne) laillisesti hankkimaansa sähköiseen kirjaan, elokuvaan (suojattu DVD-elokuva) tai musiikkiin (esim. kopiosuojattu CD-levy). Lakia on tältä osin huomattavasti selkeytettävä.
- **Erityisesti ”sähköisen kaupan suojalausekkeen”** (50c § 3 mom.) suhde ja prioriteetti muihin pykäliin on epäselvä. Lain kirjainta lukien se kai tarkoittaisi, että kaikenlaisten digitaalisesti myytävien teosten käyttörajoitukset olisivat päteviä riippumatta siitä rikkovatko ne esimerkiksi tekijänoikeuslain 2 luvun rajoitussäännöksiä (yksityinen käyttö jne.).
- **Suojakeinojen väärinkäyttö pitäisi kieltää.** Hallituksen esitys puuttuu vain toispuolisesti suojausten kiertämiseen olettamalla, että teosten käyttäjä on aina se joka toimii väärin. Tosiasiassa tekijänoikeuden omistaja voi rajoittaa laitevalmistajien kilpailua (50d §), rajoittaa laitteiden yhteensopivuutta (25k §), estää tekijänoikeuksien rajoitusten hyödyntämisen (50c §), pidentää tekijänoikeuden keston käytännössä ikuiseksi (tekninen suojakeino ei vanhene) ja jopa estää tekijänoikeudella suojaamattomien teosten käytön (50a ja 50b§).
- **Monimutkaisessa ja erittäin vaikeasti ymmärrettävässä lakiehdotuksessa**, jota tällaisena tuskin muut kuin tekijänoikeuteen erikoistuneet juristit kunnolla ymmärtävät, on paljon muutakin huomautettavaa. Direktiivi ei mm. edellytä teknisten suojakeinojen **kierron kriminalisointia** mutta hallituksen esityksessä näin on tehty (56e, 57f §, RL 49:3-5). Suojakeinojen kiertäminen on haaste mediateollisuuden nykyiselle liiketoimintamallille, ei suinkaan sellainen rikos, johon virallisen syyttäjän pitäisi puuttua. Samoin direktiivi edellyttää **tekijänoikeuden alueellista sammumista**, joka on selvä uhka mm. yksityishenkilöiden ulkomaisten kirja- ja levyostosten kierrätykselle (esim. kuluttajan Yhdysvalloista tai Afrikasta ostamaa harvinaista kirjaa tai levyä, jota ei saa Euroopasta, ei saisi enää myydä Suomessa. Suomeen tuodusta harvinaisesta kirjasta tulisi siten automaattisesti ”laiton”).

1. Teknisen suojauksen kierto on oltava mahdollista

Ongelma. Digitaalisten teosten oikeuksien omistajat tarjoavat teoksiaan saataville enenevässä määrin vain teknisesti suojattuina. Tällaisten teosten käyttö on paljon rajatumpaa kuin perinteisten teosten. Esimerkiksi kopiosuojattu CD-levy ei toimi monissa tietokoneissa ja autoissa, DVD-levyjä ei voi katsella Linux-tietokoneilla ilman teknisten suojausten kiertämistä jne. On yhä tavallisempaa, että kuluttaja ei voikaan käyttää laillisesti hankkimaansa teosta käyttötarkoitukseen, johon hän on sitä kuvitellut voivansa käyttää.

Hallituksen esityksen kirjoittajat ovat lakivalmistelun aikana lieventäneet kantaansa teknisten suojakeinojen kiertämiseen. Alun perin näytti siltä, että kaikenlainen teknisten suojakeinojen kiertäminen olisi kategorisesti kriminalisoitua riippumatta käyttötarkoituksesta. Hallituksen esityksessä kuitenkin tähdennetään, että vain ”tehokaiden” teknisten suojakeinojen kiertäminen on kielletty. Ja vaikka suojakeino olisi tehokas, sen saa silti kiertää, jos se on välttämätöntä yksityisen käytön mahdollistamiseksi.

Näin siis periaatteessa. Lakia ei ole kuitenkaan muutettu kokonaisuutena vastamaan tätä lainlaatijan ilmeistä ”tarkoitusta” vaan se on jäänyt monilta oleellisilta osiltaan sellaiseksi kuin keväisessä komiteanmietinnössä.

Ehkä parhaiten hallituksen esityksen taustalla ilmenevää lainlaatijan asennetta tehtyä myönnytystä kohtaan kuvaa lainaus esityksen sivulta 111-112:

”Tallenteiden tekniset ominaisuudet ja markkinat kuitenkin kehittyvät eikä ole selvää, miten pitkälle tallenteiden suojauksen kiertäminen henkilökohtaista käyttöä varten on kohtuullista ja pitää sallia laissa”

Hallituksen esitystä kirjaimellisesti tulkitsemalla teknisen suojakeinon kiertäminen näyttäisi olevan sallittua, edellyttäen että:

- se tehdään laillisesti hankitusta teoskappaleesta, joksi ei kelpaa esimerkiksi lainattu tai Internetistä saatu teoskappale (50a §, perustelut s. 111)
- se tehdään kotiloissa yksin, verhot suljettuina, valot pimeänä, ilman Internetistä haettuja ohjeita (50a ja b§)
- se tehdään ilman, että suojausjärjestelmää (joka on käytännössä tietokoneohjelma) koodataan auki – toisin sanoen jotenkin suojausjärjestelmään itseensä kajoamatta (25k §)

Lisäksi ilmeisesti sellainen teoskappale, josta tekninen suojaus on ohitettu, on ”lainsojaton”. Esimerkiksi 2-luvun rajoitussäännökset eivät tällaiseen teokseen soveltuisi muuten kuin yksityiskäytön osalta (50a §). On hankala ymmärtää lainlaatijan logiikkaa, jossa suojauksen kiertäminen periaatteessa sallitaan, mutta käytännössä estetään tehokkaasti.

Mahdollinen ratkaisu. Lain systematiikan kannalta olisi loogisinta lisätä 2-lukuun uusi tekijänoikeuden rajoitussäännös: ”**Oikeus kiertää teoksen tekninen suojakeino**”. Sääntö koskisi ainakin kaikkia 2-luvussa lueteltuja tekijänoikeuden rajoituksia.

Toinen vaihtoehto voisi olla, että lähtökohtaisesti kaikki tekniset suojakeinot tulkitaan **teknisesti tehottomiksi** ja siten ”lainsuojattomiksi”. Tämä olisi jopa realistista ottaen huomioon, että kaikki tekniset suojakeinot ennen pitkää murretaan. Tämä vaihtoehto ei ole kuitenkaan oikeusvarmuuden kannalta suositeltava.

2. 50c § ja sähköisen kaupan suojalauseke on ongelmallinen

Ongelma. 50c § sallii teknisen suojauksen kiertämisen sen 1 momentissa luetelluissa tapauksissa. Pykälä olisi toinen mahdollinen paikka kirjoittaa yllä esitetty ensimmäinen vaihtoehto. Tämä edellyttäisi kuitenkin pykälän kirjoittamista täysin uudelleen.

Ensinnäkään esityksessä ei ole mitenkään perusteltu miksi 50c § 1 momentissa ei viitata suoraan tekijänoikeuslain 2-luvun rajoitussäännöksiin vaan poimitaan sieltä vain ne, joilla ei ole mitään merkitystä yksittäisille tietokoneen käyttäjille tai kuluttajille (yksityinen käyttö, sitaatti jne). Esityksen mukaan:

”Edellä esitetyt esimerkit mahdollisista 50 c §:n säännösten soveltamistilanteista osoittavat, että mahdolliset ongelmat koskevat useimmiten yksityishenkilöiden sijasta kokonaisia aloja.”

Esityksessä annetaankin yksityiskohtaisia esimerkkejä siitä, miten mm. kirjastot ja vammaiset voivat kärsiä kopiosuojauksista. Tästä kuitenkin vedetään kuin taikurinhatusta se johtopäätös, että yksityishenkilöt eivät kopiosuojauksista ”useimmiten” kärsi! Jos lainlaatija esimerkiksi itse keksi, hän voi vierailta vaikkapa EFFI ry:n kotisivulla. Sinne on kerätty laajasti kuluttajapalautetta CD-levyjen kopiosuojauksen ongelmista. Viestin pitäisi olla selvä: teknisistä suojakeinoista kärsii palautteen perusteella useimmiten nimenomaan yksityishenkilö. Jos pitäisi mainita erikseen jokin ala, niin ilmeisesti se olisi tietokoneen ja digitaalitekniikan käyttäjät.

Toisekseen ”sähköisen kaupan suojalauseke” (50c § 3 mom.) vesittää koko pykälän tarkoituksen. Lain kirjainta lukien se kai tarkoittaisi, että kaikenlaisten digitaalisesti myytävien teosten käyttörajoitukset olisivat päteviä riippumatta siitä rikkovatko ne pykälän 1 momentissa erikseen lueteltuja tekijänoikeuden rajoitussäännöksiä vai eivät.

Yhteenvedon 50c § lupaa paljon mutta ei anna yhtään mitään:

- 50c § 1 mom. sallii suojauksen kiertämisen erityisissä tapauksissa, joista yksikään ei jostain käsittämättömästä syystä koske yksittäisiä kuluttajia tai tietokoneen käyttäjiä, jotka kärsivät todistetusti kaikkein useimmiten suojauksista
- 50 c § 3 mom. vesittää sen vähän mitä 1 momentista on jäljellä, jos teos on saatavilla Internetistä (eli käytännössä kaikki teknisesti suojatut teokset lähitulevaisuudessa)

Ratkaisu. Ensinnäkin 1 momentissa luetellut **rajoitussäännökset tulisi laajentaa kattamaan koko 2 luku.** Suojalausekkeesta aiheutuvan ongelman ratkaisu on sen sijaan hankalampaa, koska suojalauseke on kirjoitettu direktiiviin niin ehdottomasti. Yksi mahdollinen ratkaisu olisi tulkita sähköisen kaupan suojalauseketta hyvin suppeasti ja todeta, että 2 luvun **rajoitussäännökset ovat ensisijaisia** siihen nähden (perusteluna viime kädessä se, että suojakeinot eivät ole osa tekijänoikeutta; tämän myös direktiivi sallii).

3. Teknisten suojakeinojen väärinkäyttö pitäisi kieltää

Ongelma. Hallituksen esitys puuttuu vain toispuolisesti suojausten kiertämiseen olettamalla, että teosten käyttäjä on aina se joka toimii väärin. Tosiasiassa tekijänoikeuden omistaja voi muun muassa:

- estää 2 luvun rajoitusten hyödyntämisen (50c §) kuten edellä on esitetty
- rajoittaa laitevalmistajien kilpailua esimerkiksi liittämällä teokseen (50d §) vesileimoja tai muita tunnistetietoja, jotka rajaavat teoksen toisintamisen vain erikseen varmennetuille laitteille (anonyymi käyttäminen ei enää mahdollista)
- rajoittaa laitteiden yhteensopivuutta (25k §) estämällä teknisen suojakeinon koodaamisen auki yhteensopivuustarkoituksessa
- pidentää tekijänoikeuden keston käytännössä ikuiseksi (tekninen suojakeino ei vanhene)
- jopa estää tekijänoikeudella suojaamattomien teosten käyttö, jos vain tekijänoikeuden omistaja suojaa sekä tekijänoikeuden alaiset että muut teokset samalla suojajärjestelmällä (50a ja 50b§) – mikä onkin käytäntö

Mediateollisuus tulee aivan varmasti rakentamaan suojajärjestelmänsä lainsäätäjän jättämien aukkojen mukaisesti, jos sellaisia lakiin jätetään. Tänään päivälehtien otsikot kertovat, kuinka lastentarhat, lomamökit ja taksit maksavat tekijänoikeuskorvauksia eikä kukaan tunnu ymmärtävän miksi. Viime kädessä eduskunnan on kyettävä tähän vastaamaan. Nimittäin kysymys siitä, mikä on tekijänoikeuden väärinkäyttöä, ei ole laintulkintaa vaan mitä suurimmassa määrin poliittinen kysymys.

Ratkaisu. Olisi säädettävä erillinen pykälä teknisen suojakeinon mahdollisesta väärinkäytöstä sanktioineen. **Teknisillä keinoilla saisi suojata vain tekijänoikeuksia** muuttamatta klassista tasapainoa oikeuden omistajien ja käyttäjien välillä.

Helsingissä 31.1.2003

Mikko Välimäki

Oik. kand, tutkija, Tietotekniikan tutkimuslaitos HIIT
Puheenjohtaja, Electronic Frontier Finland - EFFI ry

PL 9800 - 02015 TTK - 050 598 0498 - (09) 694 9768 (faksi)
mikko.valimaki@hiit.fi <http://www.valimaki.org/>

Oikeustieteen kandidaatti **Mikko Välimäki** on työskennellyt vuodesta 1999 tutkijana Svenska Handelshögskolanissa, Teknillisellä korkeakoululla ja tietotekniikan tutkimuslaitos HIITissä erikoisalanaan tekijänoikeus, sananvapaus ja ohjelmistopatentit. Välimäki on toiminut Electronic Frontier Finland – EFFI ry:n puheenjohtajana sen perustamisesta 2001.

Electronic Frontier Finland - EFFI ry on kansalaisjärjestö, joka on perustettu käyttäjien ja kansalaisten sähköisten oikeuksien puolustamiseen uusissa medioissa kuten Internetissä. Yhdistys pyrkii vaikuttamaan muun muassa lainsäädäntöhankkeisiin sananvapaudesta ja tekijänoikeuksista Suomessa ja Euroopassa. Lisätietoja EFFIn kotisivulta osoitteessa <http://www.ffi.org/>